

1-SHO'BA. ELEKTRON TA'LIM (E-LEARNING): METODOLOGIYA, USLUBIY TA'MINOT, ELEKTRON AXBOROT RESURLAR

АХБОРОТ ТАЪЛИМ МУҲИТИ ВА УНДАГИ ВИРТУАЛ АДДИКЦИЯ АЛОМАТЛАРИ

М.Х.Абдурахманов, Т.Х.Эгамбердиев

Ш.Рашидов номидаги СамДУ Ўзбекистон-Финландия институти

Аннотация. Мақолада ёшларни интернетдаги турли зоявий таҳдидлардан ҳимоялаш, шахс сифатида ривожлантириши ва унинг ижтимоий фаоллигини оширишида глобал ахборот майдонида ёшларни турли виртуал аддикция аломатларидан ҳимоялаш ва унинг механизмларини такомиллаштиришига алоҳида эътибор қаратилган.

Таянч сўзлар. Интернет, интернет тармоғи, ижтимоий тармоқлар, глобаллашув, виртуал аддикция, компьютер ўйинлари.

Дунёнинг таниқли ўқув муассасалари талабаларга компьютер ва ахборот тармоқларига доимий йўлни очиб берадиган таълимнинг янги шароит ва шакллари яратиб бермоқда. Глобал интернет тармоғининг пайдо бўлиши натижасида шахсий компьютер билан доимо ишловчилар учун виртуал ҳаётда яшаш имконияти пайдо бўлди, унда ҳар бир инсон “иккинчи виртуал исм”га, виртуал манзил: почта, сайт, виртуал дўстлар ва деярли доимо ўзининг афсонасига, яъни ўйлаб топилган реал ҳаётига эга. Интернетнинг доимий “фаолият юритувчиси”ни кўпинча “нетмен” деб аташади (net (тармоқ) + man (инсон) = netman = тармоқдан фойдаланувчи).

Бундай ресурсга эҳтиёж қайсидир жиҳатдан қарамликни олиб келади. Виртуал олам унинг ҳар қандай тушунчасида ҳар доим инсон учун сирли ва негадир жуда серзавқли бўлган. Фақат олдин виртуал оламини ушлаб кўриш ёки унда бўлиш учун махсус мосламалар (шлем, очки ва ҳ.к.) керак бўлган бўлса, ҳозирда бунинг учун фақат интернетга кириш керак холос. Ҳозирги кунда виртуал олам билан бундай мулоқотда бўлиш психофизиологик жиҳатдан қанчалик фойдали ёки зарарли эканини аниқлаш қийин, бироқ бир нарсани аниқ айтиш мумкинки, у қатор объектив сабабларга кўра муқаррар: ресурсларининг таниқлиги, бемалоллиги, ахборотларга бой ва хилма-хиллиги. Агар тармоқда доимо бўлмасдан, ўзининг виртуал оламини реал олампан устун қўймаса, интернетдан фойдаланиш ҳам фойдали, ҳам завқли бўлиши мумкин [1].

Компьютер муҳитини ўрганган ҳолда аппаратли таҳдидлардан ташқари фойдаланувчи инсон томонидан бўладиган таҳдидлар ҳам мавжуд, улар эса ички аддикцияга ўтиб кетиши мумкин

Аддикция - руҳий касалликка олиб келиши мумкин бўлган мажбурий одатланишдир [<https://www.google.com/search>].

Сўнгги йилларда интернет тармоғининг ривожланган илова ва сервислари кўпгина фойдаланувчиларга ўзининг реал бир қисм ҳаётини виртуал ҳаётга ўтказиш имконини бермоқда. Шу сабабдан ахборот ресурсларидан яхлит, кўнгилочар ахборотлардан қисман қарамлик учун аниқ мойиллик кузатилмоқда. Компьютер интернет фойдаланувчиларга керакли бўлган маълумотларни аниқ топиб берса, улар деярли эйфорияга тушиб қолишади. Питтсбург университетининг психология фанлари профессори Кимберли Янг ахборот қарамлиги касаллигига чалинганлар учун асосий хавф маълумотларни кўпайиши натижасида орттирилган стресс ҳисобланади, дейди. Бошқача айтганда, интернетга ёки ахборотларга қарамлик инсон ҳолатига бошқа ҳар қандай психологик касалликларга нисбатан ҳалокат даражасида таъсир этиши мумкин. Унинг асоратлари инсон ҳаётининг турли хил ижтимоий жиҳатларида намоён бўлиши мумкин: атрофдагилар билан бўлган муносабатларда муаммоларнинг пайдо бўлиши, ишдан бўшатилиши, ўзлаштира олмаслик ва шу кабилар. Алкоголли ичимликлар ва наркотиклардан фарқли ўлароқ, ахборотларга

қарамлик организм учун деструктив асоратларни келтириб чиқармайди, бироқ ижтимоий ва касбий муаммолар жиддийлашишига олиб келиши мумкин [2].

Виртуал аддикциянинг пайдо бўлиши чекувчилар, наркоманлар, алкоголиклар ва паталогик қимор ўйинчиларида кузатилган асосларга кўра қарамликнинг шаклланиш қонуниятига бўйсинмайди: агар қарамликнинг анъанавий турининг шаклланиши учун йиллар керак бўлса, интернет қарамликда бу сезиларли равишда мазкур муддат кам вақтни талаб этади: К.Янгнинг маълумотларига кўра, 25% аддиктлар интернетда ишлашни бошлаганидан ярим йил ўтиб қарамликка юз тутган, 58% - иккинчи яримйиллик мобайнида, 17% эса – бир йил ўтгандан сўнг. Бундан ташқари алкоғолли ичимликларга ёки наркотикларга қарам бўлишнинг узок муддатли оқибатлари яхши ўрганилган бўлса, интернет-аддикция масаласида узок муддатли кузатувлар имконияти ҳали ҳануз мавжуд эмас.

Кўпинча интернет-аддикция деганда асосан қуйидагилар тушунилади:

- компьютерга тобе бўлиш, яъни компьютерда ишлашга ўзи билмаган ҳолда ружў қўйиш: уйинларга, дастурлашга ёки компьютернинг бошқа фаолият турларига;
- интернетдан компульсив фойдаланиш, яъни интернетдаги ашаддий берилиб кетиладиган уйинларга, онлайн аукционларга ва электрон харидларга паталогик боғланиб қолиш;
- чатларга, гуруҳли ўйинларга ва телеконференциялардаги виртуал мулоқотларга қарамлик, бу эса натижада реал ҳаётда мавжуд бўлган оила ва дўстларни виртуалдагисига алмаштиришга олиб келади;
- интернетдаги порнография сайтларига, чатларда ёки “катталар учун” мўлжалланган махсус телеконференциялардаги мавзуларни муҳокама қилишга қарамлик.

Кўпчилик ота-оналарни уларнинг болалари кўп эътиборини компьютерга қаратаётгани хавотирга солаётганлиги ҳақидаги фикрларни қайд этмасдан илож йўқ. Виртуал аддикция деб ҳаётда асосий ўринни компьютер, интернет эгаллагани, бу инсонларни реал ҳаётдан узоқлаштириб, ижтимоий, касбий, моддий ва оилавий қадриятларни сифат нуқтаи назаридан ўзгаришига ва бузилишига олиб келаётганлиги сир эмас. Талабаларимиз ўртасида ўтказилган сўровномалар шуни кўрсатдики, баъзилар интернетда шунчаки турли хил ахборот ресурсларини ўқишади, бошқалари ривожланаётган ижтимоий тармоқларда фаол мулоқот қилишади, учинчилари виртуал ўйинлар билан қизиқишади, тўртинчилари виртуал ёзишмада бўлишади ва ҳ.к., аммо шундай бўлса-да, фақат бир киберкенгликда, тармоқнинг фақат бир ресурсининг фойдаланувчиси эканлиги камчиликни ташкил этади [3].

Ахборот революциясининг бу янги фазаси билан йўлга қўйилган ижтимоий жараёнга ҳозирги кунда миллионлаб инсонлар жалб этилган. Интернетда мулоқот ҳозирча асосан матнлар ёрдамида олиб бориляпти. Бу ерда интонация ва мимика мавжуд эмас. Бироқ унда ҳиссиёт мавжуд эмас дегани эмас. Мазкур оламда фойдаланувчининг реал тилига фаол таъсир кўрсатадиган мулоқотнинг виртуал тили жадал ривожланмоқда.

Виртуал аддикциянинг қуйидаги аломатларини ажратиб кўрсатишимиз мумкин:

- компьютерда ёки интернетда ишлаш вақтда ёки у билан мулоқотни кутиш вақтида хурсандчилик ҳисси, эйфорияни пайдо бўлиши;
- компьютер билан ўзаро мулоқот жараёнида вақт назоратининг йўқолиши;
- компьютер билан мулоқот имкони бўлмаган вақтда асабийлашиш, жаҳлдорлик, ёки эзилиш, бўшлиқ, депрессия ҳиссининг пайдо бўлиши;
- ички кескинлик, хавотир, депрессияни босиш учун компьютердан фойдаланиш;
- иштаҳанинг йўқолиши ва шу кабилар.

Виртуал аддикция соҳасида олиб борилган тадқиқотлар интернетга қарамлик, ёки интернет-аддикция – ҳозирги кунда клиник жиҳатдан фаол ўрганила бошланган реал мавжуд аломат эканлигини исботлади. Агар интернет-аддикция касаллик деб қабул қилинса (масалан, “кибербузилиш” сифатида), у билан касалланганлар сони ҳозиргига нисбатан аҳамиятли даражада камайиши мумкин. Виртуал аддикция соҳасида

келтирилган тадқиқотларнинг клиник тажрибаси интернетга қарамликнинг ортида бошқа аддикциялар, ёхуд психологик камчиликлар яширинганини кўрсатди. Демак, ҳозирда виртуал кенгликнинг кўпгина фойдаланувчилари тажрибали превентолог ёрдамига мухтож [4].

Қарамлик профилактикасини долзарб принципларини амалга оширган превентолог (превентолог – психология ва турли боғланиб қолишларни ўрганувчи мутахассис).

Превентолог нафақат янги техник ва ахборот-коммуникатив технологиялардан фойдаланиши, балки уларни мослаштири олиши, улар ёрдамида реципиент тафаккурини ассоциатив фикрлаш ва ахборотни борица қабул қилишни ривожлантириши лозим. Бу ерда компьютер технологияси ёрдамида профилактикани янгича намоён этадиган баъзи психологик-педагогик муаммолар пайдо бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, глобал тармоқнинг чегара билмаслиги фойдали ахборотлар билан бир қаторда, ўсиб келаётган ёш авлоднинг маънавий тарбиясига зиён етказиши мумкин бўлган носоғлом мазмундаги ахборотларнинг ҳам тарқалишининг олдини олиш ҳозирги куннинг долзарб масаласидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. McLellan H. Virtual Environments and Situated Learning. Multimedia Review, 2(3), 1991.- P. 25-37.
2. Арестова О.Я., Бабанин Л.Н., Войскунский А.Е. Коммуникация в компьютерных сетях: психологические детерминанты и последствия // Вестник МГУ. Серия XIV. Психология. Вып. 4. - М., 1996. - С. 14-20.
3. Ваганов А.Г. Тотальная иллюзия реального пространства. Размышление на тему: компьютер и Интернет в современной и будущей жизни. // Ж. Мир психологии №2. - М. Изд-во Московского псих.-соц. институт, 2000. -С. 90-102.
4. Михайлов Л.А., Соломин В.П., Маликова Т.В. Психологическая безопасность. Учебное пособие для вузов. - СПб.: ДРОФА, 2008. — С.288.

ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМ ТРЕНАЖЁРИ ЎҚИТИШ СИФАТИНИ ОШИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ДАСТУРИЙ ВОСИТАСИ СИФАТИДА

Алибоев Собир Холбоевич

ЎзМУ Жиззах филиали

Амалий математика факультети декани (PhD)

Аннотация: Ушбу мақолада олий таълим муассасаларида ўқитиш самарадорлиги оширишга имкон берувчи янги восита сифатида электрон таълим тренажёрини ўқув жараёнига қўллашнинг баъзи бир педагогик масалалари қаралган.

Калит сўзлар: тренажёр, педагогик сценария, электрон таълим ресурслари, электрон таълим тренажёри, маълумотлар базаси, SQL сўровлар тили.

Бугунги кунда ўқув жараёнига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва уларнинг негизида яратилган электрон таълим ресурсларини кенг жорий этиш орқали олий таълим муассасаларида таълим сифатини тубдан яхшилашга, электрон таълим ресурсларининг замонавий воситаларидан бири сифатида электрон таълим тренажёрларидан фойдаланишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Электрон таълим тренажёрини ўқув жараёнига жорий этиш орқали таълим олувчига ўқув материалларини кўргазмали, сифатли ва тушунарли тарзда узатиш, уларга ўқув материалларини мустақил ўзлаштириши учун кенг имкониятлар яратилмоқда, шунингдек кам вақт сарфлаб кўп миқдордаги ахборотлар олишга эришилмоқда [5].